

**АНАЛИЗА ПОЗИТИВНО ПРАВНИХ ПРОПИСА КОЈИ СЕ ТИЧУ
ТРАНСПОЛНИХ ОСОБА**

До пре три године, трансполне особе су биле потпуно невидљиве у правном систему Републике Србије. Њихов положај, права и обавезе нису биле регулисане ниједним јединим прописом. С друге стране, почев од 1989. године у Србији се врше операције промене пола. Након хируршких захвата следи промена докумената, регулисање радно-правног статуса, брачног и породичног статуса. Поставља се питање како је могуће да се у пракси нешто догађа више од двадесет година, а да то није регулисано прописима. Иако је опште познато да је живот увек пар корака испред законодавца, да се наука и технологија много брже развијају него што то законодавац може испратити, недопустиво је да се нешто догађа више од 20 година, без икаквог правног оквира и регулативе. Надлежни органи су изградили праксу поступања у предметима одлучивања о правима и обавезама трансполних особа, али то је далеко од стандарда правне сигурности.

У последњих пар година донети су неки прописи који регулишу поједине сегменте проблема са којима се сусрећу трансполне особе. Међутим, и даље не постоји закон који на системски начин уређује положај, права и обавезе трансполних особа.

Стога се намеће потреба анализе свих позитивно правних прописа који регулишу положај трансполних особа.

Антидискриминациони прописи

Доношењем Закона о забрани дискриминације¹ у позитивно-правним прописима Републике Србије по први пут се изричито помиње промена пола. Тим законом је и установљена институције Повереника за заштиту равноправности, чиме су створене претпоставке за побољшање положаја дискриминисаних група и појединаца, па и трансполних особа.

Одредбом члана 2. став 1. тачка 1. Закона о забрани дискриминације прописано је да изрази "дискриминација" и "дискриминаторско поступање" означавају свако неоправдано прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лица или групе као и на чланове њихових породица, или њима блиска лица, на отворен

¹ „Службени гласник Републике Србије“ број 22/2009 од 30.3.2009. године.

или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, **полу, родном идентитету**, сексуалној оријентацији, имовном стању, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима (у даљем тексту: лична својства).

Одредбом члана 13. тачка 1. Закона о забрани дискриминације прописано је да изазивање и подстицање неравноправности, мржње и нетрпељивости по основу националне, расне или верске припадности, језика, политичког опредељења, **пола, родног идентитета**, сексуалног опредељења и инвалидитета, представља тешки облик дискриминације.

Одредбом члана 20. став 1. Закона о забрани дискриминације прописано је да дискриминација постоји ако се поступа противно начелу равноправности полова, односно начелу поштовања једнаких права и слобода жена и мушкараца у политичком, економском, културном и другом аспекту јавног, професионалног, приватног и породичног живота, а ставом 2. истог члана да је забрањено ускраћивање права или јавно или прикривено признавање погодности у односу на пол **или због промене пола**. Забрањено је и физичко и друго насиље, експлоатација, изражававање мржње, омаловажававање, уцењивавање и узнемиравање с обзиром на пол, као и јавно заговаравање, подржавање и поступање у складу са предрасудама, обичајима и другим друштвеним обрасцима понашања који су засновани на идеји подређености или надређености полова, односно стереотипних улога полова.

Из цитираних законских одредби произилази закључак да наш законодавац дискриминацију по основу рода, родног идентитета и изражавања не препознаје као посебан основ за дискриминацију, већ да дискриминацију трансполних особа третира као дискриминацију на основу пола.

Закон о равноправности полова², донет након Закона о забрани дискриминације, ни на једном месту не говори о промени пола. Међутим, имајући у виду да се према Закону о забрани дискриминације, дискриминација трансполних особа има третирати као дискриминација на основу пола, те да правни систем ваља посматрати као целину, то одредбе Закона о равноправности полова ваља тумачити у складу са Законом о забрани дискриминације и дискриминацију коју особа трпи у односу на лично својство пол/род, након прилагођавања тела жељеном роду, третирати као дискриминацију по основу пола. На овај начин ваља тумачити и мере афирмативне акције.

² „Службени гласник Републике Србије“ број 104/2009 од 16.12.2009. године.

Здравствени прописи

Последњим изменама Закона о здравственом осигурању³, чланом 45. став 1. тачка 4. алинеја 4. прописано је да се у остваривању права на здравствену заштиту из обавезног здравственог осигурања по чл. 34-44. тог закона, осигураним лицима обезбеђује најмање 65% од цене здравствене услуге из средстава обавезног здравственог осигурања, за промену пола из медицинских разлога.

Иако се на први поглед чини да је ово велики корак у побољшању положаја трансполних особа, у пракси ове одредбе нису много допринеле бржем и бољем остваривању права трансполних особа. У постојећим прописима не постоје смернице како се правно дефинишу медицински разлози, по којим критеријумима и ко ће моћи остварити то право, посебно имајући у виду да Републички фонд за здравствено осигурање не располаже неограниченим новчаним средствима за било коју медицинску услугу.

Услед недостатка јасно прописаних критеријума о томе како се цитирана законска одредба извршава, Министарство здравља је Решењем број 119-01-133/2012-20 од 13. марта 2012. године образовало Републичку стручну комисију за лечење трансродних поремећаја, са задатком да « утврди стручно методолошке и доктринарне ставове у области трансродних поремећаја, ради усклађивања «стручних предлога и ставова референтних здравствених установа, стручних, односно професионалних удружења, високошколских установа, као и истакнутих стручњака у спровођењу здравствене заштите у области трансродних поремећаја; прати и анализира рад здравствених установа које обављају здравствену заштиту у области трансродних поремећаја и предлаже мере за унапређивање рада здравствених установа, односно здравствених радника и здравствених сарадника; предлаже водиче добре праксе у поступку здравствене заштите у области трансродних поремећаја; утврђује стандарде за здравствену заштиту која се обезбеђује из средстава обавезног осигурања у поступку промене пола из медицинских разлога; одговарајућим високошколским установама предлаже програме стручног усавршавања здравствених радника и здравствених сарадника у области трансродних поремећаја; прати развој науке у области трансродних поремећаја и оставрује сарадњу са референтним иностраним установама у овој области и друге послове од значаја за лечење трансродних поремећаја».

Остављајући по страни чињеницу да је термин «лечење трансродних поремећаја» неприкладан и непримерен како са медицинског, тако и са правног аспекта, те да је стигматизујући, остаје проблем суштинске природе. Иако је примена члана 45. став 1. тачка 4. алинеја 4. Закона о здравственом осигурању почела 01.01.2012. године, у моменту писања овог текста (јул 2012. године) и даље

³ “Службени гласник Републике Србије”, број 107/2005, 109/2005 – испр. и 57/2011.

не постоје јасно прописани и дефинисани критеријуми како да трансполна лица остваре своја права да им се обезбеди најмање 65% од цене здравствене услуге из средстава обавезног здравственог осигурања, за промену пола из медицинских разлога, коме да се обратe, каква је процедура, да ли постоје листе чекања; већ се чини да то опет зависи од добре воље лекара који су чланови наведене комисије, који су иначе једини лекари у Србији који учествују у комплетном процесу промене пола (фаза консултација са психијатром, хормонска терапија, хируршки захвати). Није тешко наслутити да ту постоји могућност монопола у овој области и озбиљан сукоб интереса. Такође, није јасно на који начин Комисија сарађује са Републичким фондом за здравствено осигурање.

Даље, трансполним особама у Србији у фази хируршких захвата прилагођавања пола жељеном роду обавезно се одстрањују репродуктивни органи. Трансполна особа која жели хируршки променити пол нема избора и суштински је подвргнута принудној стерилизацији, што је у супротности са свим медицинским и етичким стандардима, као и правом да особа на основу информисаног пристанка одлучује о свом телу и интервенцијама које ће се вршити над њом. Иако већина транс особа жели да одстрани репродуктивне органе, са аспекта људских права, сама немогућност избора да одлучује о овом питању доводи трансполне особе у неједнак положај у односу на све друге пацијенте.

Прописи који регулишу промену докумената

Постојање процедура и могућност промене личних идентификационих докумената и других јавних исправа (лична карта, пасош, возачка дозвола, изводи из матичних књига, сведочанства и дипломе о стеченом образовању, радне књижице итд.) од виталног су значаја за трансполне особе да би живели у складу са жељеним полом и родом. Након што трансполна особа заврши са хируршким захватима и своје тело прилагоди жељеном полу и роду, потребно је ускладити фактичко стање са правним стањем, тј. потребно је променити све личне податке који указују на биолошки пол и податке уписане рођењем заменити и ускладити са фактичким стањем. Ту се постављају два питања:

- 1) Које личне податке је потребно променити?
 - 2) Која документа је потребно променити?
-
- 1) Потребно је променити све оне личне податке који указују на пол особе, а то су:
 - ознака пола
 - лично име особе
 - и јединствени матични број грађанина (ЈМБГ), будући да он по својој структури аутоматски открива пол особе.

Први податак који је потребно променити, одакле све почиње, јесте измена ознаке пола у изводу из матичне књиге рођених. У Републици Србији не постоје законом уређене процедуре за промену ознаке пола у изводу из матичне књиге рођених, нити прописи који регулишу признавање правних последица прилагођавања пола жељеном роду.

Закон о матичним књигама⁴ прописује да се њиме уређују врста и садржина матичних књига, **надлежност за њихово вођење и решавање у управном поступку у области матичних књига**, начин чувања матичних књига и списа и вршење увида у матичне књиге, обнављање матичних књига, упис у матичне књиге на основу исправа иностраног органа, врсте извода из матичних књига и издавање извода и уверења на основу матичних књига, услови за обављање послова матичара, надзор над применом прописа о матичним књигама и друга питања у вези с вођењем поступка који претходи упису у матичне књиге (члан 1.); да су матичне књиге **основне службене евиденције о личном стању грађана и да се у матичне књиге уписују чињенице рођења, брака, смрти и друге законом предвиђене чињенице и промене у вези с њима** (члан 2. ст. 1. и 3.). Одредбама члана 6. истог закона је прописано да се **послови вођења матичних књига и решавања у првостепеном управном поступку у области матичних књига поверавају општинама, односно градовима, односно граду Београду** (став 1.), да послове из става 1. тог члана **извршава општинска управа, односно градска управа, односно Градска управа града Београда** (став 2.). Одредбом члана 7. истог закона је прописано да о жалби против првостепеног решења органа из члана 6. ст. 2. и 4. тог закона решава министар надлежан за послове управе (у даљем тексту: Министар).

Имајући у виду да из цитираних законских одредби произилази да су послови вођења матичних књига поверени општинама, односно градовима, то је логично да се трансполне особе након завршених хируршких захвата обраћају надлежним матичарима ради измене ознаке пола у матичним књигама.

Даље, одредбама члана 21. Закона о матичним књигама је прописано да се у матичне књиге **уписују подаци о чињеницама које су пријављене, односно подаци садржани у акту надлежног органа или установе** (став 1.); да се чињенице и подаци који се уписују у матичне књиге **утврђују пре уписа**, у складу са законом којим се уређује општи управни поступак (став 2.); да је ако постоји основана сумња да је податак који се уписује у матичну књигу нетачан, матичар дужан да га провери пре уписа (став 3.). Одредбом члана 28. истог закона је прописано: да је надлежни орган дужан да одлуку о чињеници рођења, закључења брака и смрти и **променама** у вези са том чињеницом достави надлежном матичару ради уписа у матичну књигу, у року од 15 дана од дана када је одлука постала правноснажна. Одредбом члана 29. Закона о матичним књигама прописано је да се **подаци уписани у матичне књиге не смеју прецртавати, брисати и**

⁴ „Службени гласник Републике Србије“ број 20/2009 од 19.3.2009. године.

преправљати, чланом 30. да грешке у матичним књигама које су уочене пре закључења уписа, исправља матичар, у складу с прописом којим се уређује начин вођења матичних књига, чланом 31. да грешке у матичним књигама које су уочене после закључења уписа, матичар може исправити само на основу решења надлежног органа из члана 6. ст. 2. и 4. овог закона, а чланом 32. да се поступак исправке грешке води по службеној дужности или на захтев странке, односно лица које за то има непосредан и на закону заснован правни интерес, у складу с прописом којим се уређује општи управни поступак. Одредбом члана 45. став 1. тачка 1) Закона је прописано да се у матичну књигу рођених уписују подаци о рођењу, и то: име и презиме детета; скраћено лично име; **пол детета; дан, месец, година и час рођења; место и општина рођења, а ако је дете рођено у иностранству и назив државе рођења; **јединствени матични број грађана** и држављанство детета. Према одредби члана 47. став 1. Закона, рођење детета у здравственој установи дужна је да пријави здравствена установа на прописаном обрасцу., а ставом 2 да је рођење детета ван здравствене установе дужан да пријави отац детета, а ако он није у могућности да то учини, други члан домаћинства, односно лице у чијем стану је дете рођено, или мајка чим за то буде способна, или бабица, односно лекар који су присуствовали порођају, а ако ових лица нема или нису у могућности да пријаве рођење - лице које је сазнало за рођење.**

Из цитираних релевантних одредби Закона о матичним књигама произилази да не постоји јасна инструкција о томе како поступати у случајевима када трансполна особа у фази постоперативних захвата тражи измену ознаке пола у изводу из матичне књиге рођених. На основу информација и документације коју је прикупила невладина организација Gayten-LGBT, специјализована за подршку и помоћ трансполним и трансродним особама, у Србији постоји врло разнолика пракса у погледу поступања по захтевима трансполних особа везано за промену ознаке пола у матичним књигама рођених. Начини поступања би се могли класификовати у три групе:

- 1) Општинске, односно градске управе које захтев за измену ознаке пола у матичним књигама третирају као захтев за исправку грешке у матичним књигама и које на основу медицинске документације доносе решење којим исправљају грешку у матичним књигама.
- 2) Општинске, односно градске управе које пре одлучивања траже мишљење надлежног министарства за питања управе. Министарство за државну управу и локалну самоуправу је више пута поновило мишљење да је измену ознаке пола могуће извршити само на основу правноснажног решења надлежног суда донетог у ванпарничном поступку. У случајевима када је суд у ванпарничном поступку донео решење којим је наложио општинској, тј. градској управи да изврши промену ознаке пола у матичним књигама општинске и градске управе су поступиле по таквим решењима.

- 3) Општинске, односно градске управе које пре одлучивања траже мишљење надлежног министарства за питања управе. Министарство за државну управу и локалну самоуправу је више пута поновило мишљење да је измену ознаке пола могуће извршити само на основу правноснажног решења надлежног суда донетог у ванпарничном поступку. У случајевима када се суд у ванпарничном поступку огласио апсолутно ненадлежним да одлучује о промени ознаке пола у матичним књигама, општинске, односно градске управе такође одбацују захтев оглашавајући се ненадлежним да расправљају о овим питањима.

Илустрације ради, цитираћемо два случаја из праксе невладине организације Gayten-LGBT⁵:

- 1) *„С.Р. је транс мушкарац из К. Требало му је осам месеци да промени сва документа. Градска управа града К. раније није добијала захтеве за промену пола у матичним књигама. Били су љубазни и желели су помоћи, али, како нису имали пропис на који се могу позвати, два-три месеца нису доносили никакво решење. Напослетку су се обратили Министарству за државну управу и локалну самоуправу и тражили мишљење. Министарство је после скоро месец дана одговорило да је потребно да С.Р. пред надлежним судом у ванпарничном поступку покрене поступак за утврђивање садржине исправе – матичне књиге, у којој је извршен упис чињенице рођења, односно тачности података уписаних у наведену матичну књигу. Министарство је идентично мишљење дало и 2005. године, када се са истим захтевом обратила Општинска управа Општине Д. Након што је Градска управа Града К. добила мишљење, предмет су уступили **Основном суду у К.**, који је својим решењем утврдио промену пола С.Р. из женског у мушки **и наложио матичној служби Града К. да по правноснажности решења упише чињеницу промене пола за С.Р.** Суд се у образложењу решења позвао на одредбу члана 45. Закона о матичним књигама.*
- 2) *Решењем **Градске управе Града В.** одобрена је промена имена за С.В. са имена С. на име Б.; наведено је да ће се подносилац у правном саобраћају служити именом Б.В., а уписани пол мења се са женско на мушко. У*

⁵ Цитирано према „Изабрани есеји са јавног конкурса, Заштита равноправности и промовисање једнакости грађана“, издавач Програм уједињених нација за развој, Канцеларија у Србији 2010, стр.122 – „Трансексуални – неравноправни, неједнаки, заборављени“, Славољупка Павловић.

образложењу су се позвали на одредбе члана 346, 347. и 350. Породичног закона и члана 192. став 1. Закона о општем управном поступку.“.

Дакле, у ситуацији постојања идентичног чињеничног описа (трансполна особа након обављених хируршких захвата тражи измену ознаке пола у матичним књигама) у неким случајевима је одлучивао орган управе, у неким суд опште надлежности, а у неким су се и суд и орган управе огласили ненадлежним за поступање. Са аспекта правне сигурности реч је о једној потпуно недопустивој правној ситуацији.

До доношења закона којим ће бити регулисана питања признавања правних последица у случајевима постоперативних трансполних судова, смернице органима управе надлежним за вођење матичних књига дао је Уставни суд Републике Србије у одлуци број Уж - 3238/2011 од 8. марта 2012. године, који је стао на становиште да су органи из члана 6. ст. 2. и 4. Закона о матичним књигама стварно надлежни да одлучују о захтеву за упис промене података о полу. Том одлуком је наложено Општинској управи општине Z да, у року од 30 дана од дана достављања те одлуке, одлучи о захтеву подносиоца уставне жалбе за промену података о полу у матичној књизи рођених. У образложењу своје одлуке Уставни суд је навео између осталог: „...по оцени Уставног суда неспорно да је према важећим прописима општинска (градска) управа, односно матичар као овлашћено лице, једини надлежан орган који може извршити упис, а тиме и промену података у матичну књигу рођених, венчаних или умрлих, те да је у конкретном случају „позитивна обавеза“ управо на матичној служби која води књигу рођених за матично подручје на коме је уписана чињеница рођења за подносиоца уставне жалбе... да у недостатку изричитог законског уређења о упису промене података о полу у матичној књизи рођених, **одредбе Закона о матичним књигама треба тумачити на начин да се и упис промене података о полу може извршити аналогном применом законских одредаба које уређују упис чињенице рођења и свих осталих података, укључујући и пол, који се у матичну књигу уписује за лице рођено у здравственој установи.** Другим речима, ако здравствена установа приликом нечијег рођења надлежном матичару пријављује и податак о полу детета, онда се, **по схватању Уставног суда, не може сматрати недовољном документација друге здравствене установе о томе да је у тој установи над одређеним лицем извршена хируршка интервенција, чија је последица промена пола раније уписаног у матичну књигу.** ...Полазећи од свега наведеног, Уставни суд је оценио да је Општинска управа општине Z, пропуштајући да се упусти у мериторно одлучивање о захтеву подносиоца уставне жалбе и да, уколико он поседује релевантну документацију надлежне здравствене установе, изврши упис промене података о полу у матичној књизи рођених, истовремено пропустила и да изврши своју „позитивну обавезу“ којом би ускладила правно са фактичким стањем и тако обезбедила подносиоцу уставне жалбе да након хируршке промене пола оствари права која му јемче и Устав Републике Србије и Европска конвенција...“.

Уставни суд је одлучивање по овој уставној жалби нашао значајном и за сва друга лица која се могу наћи у истој ситуацији, па је позивајући се на одредбе члана 89. став 2. Закона о уставном суду⁶ навео: „...Уставни суд налази да је претходно утврђена повреда права подносиоца такве природе да извесно указује на постојање могућности да се, до законског регулисања права на промену пола, и друга лица могу наћи у истој правној ситуацији као и подносилац уставне жалбе. Стога је Уставни суд оценио да се ова одлука, као мера отклањања штетних последица, а у складу са чланом 89. став 2. Закона о Уставном суду, односи и на та лица. С тим у вези, Уставни суд је одлучио да, на основу члана 108. Закона о Уставном суду, ову одлуку достави Министарству за људска и мањинска права, државну управу и локалну самоуправу, како би, као министарство надлежно за послове управе, са ставовима Уставног суда израженим у овој одлуци, упозна првостепенне органе који решавају у управном поступку у области матичних књига. Имајући у виду да Уставни суд, на основу члана 105. Закона о Уставном суду, може обавестити Народну скупштину о стању и проблемима остваривања уставности и законитости у Републици Србији, дати мишљења и указати на потребу доношења и измену закона и предузимања других мера ради заштите уставности и законитости, Уставни суд је одлучио да такву своју надлежност искористи и упути писмо Народној скупштини у коме ће указати на све аспекте проблема недостатка правне регулативе у случајевима постоперативних транссексуалаца. ...».

Уставни суд је у наведеној одлуци утврдио да је Општинска управа општине Z, доношењем закључка о стварној ненадлежности, пропустила да одлучи о захтеву подносиоца уставне жалбе за промену података о полу и тиме повредила његово право на достојанство и слободан развој личности зајемчено чланом 23. Устава Републике Србије, као и право на поштовање приватног живота зајемчено чланом 8. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, констатујући да „сфера приватног живота неког лица несумњиво укључује, поред осталог, и његову полну припадност, полну оријентацију и полни живот, те да право на приватни живот подразумева и право на одређивање појединости личног идентитета и самоопредељење, те у том смислу и право на прилагођавање пола свом родном идентитету“.

Питање промене имена је регулисано одредбама чланова 346., 347. и 350. Породичног закона⁷. Одредбом члана 346. став 1. Породичног закона прописано је да право на промену личног имена има свако лице које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање, ставом 2. да дете које је навршило 10. годину живота и које је способно за расуђивање има право на давање сагласности са променом личног имена. Одредбама члана 347. Породичног закона прописано је да право на промену личног имена нема:

⁶ “Службени гласник РС”, број 109/2007 и 99/2011.

⁷ “Службени гласник РС”, број 1118/2005 и 72/2011 – др.закон.

1. лице против кога се води кривични поступак за дело за које се гони по службеној дужности;
2. лице које је осуђено за кривично дело за које се гони по службеној дужности док казна није извршена односно док трају правне последице осуде;
3. лице које променом личног имена намерава да избегне неку своју обавезу;
4. лице које намерава да промени име у погрдно име, име којим се вређа морал или име које је у супротности са обичајима и схватањима средине.

Одредбама члана 350. Породичног закона прописано је да се захтев за промену личног имена подноси општинској управи на чијем подручју подносилац захтева има пребивалиште, односно боравиште, ставом 2. да општинска управа која прихвати захтев за промену личног имена дужна је да о томе обавести надлежног матичара ради уписа промене личног имена у матичну књигу рођених и венчаних и орган који води евиденцију о пребивалишту грађана, а ставом 3. истог члана да жалбу против решења о одбијању захтева за промену личног имена подносилац може изјавити министарству надлежном за породичну заштиту у року од 15 дана од дана пријема решења.

Иако је по питању промене личног имена јасно ко је стварно и месно надлежан да одлучује о промени имена и под којим условима, оно што се јавља као проблем у пракси (на основу сазнања до којих смо дошли од корисника услуга невладине организације Gayten-LGBT) у случајевима када су судови одлучивали о промени ознаке пола, своју одлуку су условљавали претходном променом имена у складу са жељеним полом. Будући да су општински и градски органи управе одбијали да особи промене име у родно жељено, док се не изврши измена ознаке пола у матичним књигама, људи су били принуђени да изаберу неко родно неутрално име (нпр. Вања, Саша), а не жељено име у свом роду, да би суд одлучио о њиховом захтеву, због чега су неки од њих фактички морали два пута мењати име. Стога би ваљало прецизирати одредбе које регулишу промену имена у случајевима када се име мења због промене пола.

По питању промене јединственог матичног броја грађанина, ту нема никаквих проблема, будући да је Закон о јединственом матичном броју грађанина⁸, прилично јасан. Одредбом члана 10. тог закона прописано је да државни орган који одлучи, односно пред којим је **извршена промена** личног имена, или **исправка** дана, месеца и године рођења или **пола**, дужан је да у року од три дана од дана правоснажности решења, којим је одлучено, односно акта у коме је констатовано извршење промене, достави један примерак решења, односно другог акта надлежном органу који је одредио матични број. Одредбом члана 12. прописано је ако се грађанину одреди погрешан матични број, исти се поништава, а грађанину се

⁸ „Сл.гласник СРС“, бр. . 53/78, 5/83, 24/85 и 6/89 и «Сл. Гласник РС», бр. 53/93, 67/93, 48/94 и 101/2005 – др. закон.

одређује нови матични број (став 1.); ако се грађанину грешком одреде два или више матичних бројева, касније одређени матични број, односно бројеви се поништавају (став 2.) решење о поништавању погрешно одређеног матичног броја, као и поништавању грешком одређеног матичног броја, доноси општински орган који је одредио ове матичне бројеве и о томе обавештава надлежни орган управе који води матичну књигу рођених, општински орган на чијој територији грађанин има пребивалиште, као и општински орган који је дао иницијативу за покретање поступка (став 3.), поништени матични број не може се одредити другом грађанину (став 4). Надлежне полицијске управе, на основу исправљеног извода из матичне књиге рођених, поништавају постојећи матични број лица које је променило пол и одређују му нови ЈМБГ.

2) Што се тиче промене докумената, потребно је променити сва документа у којим су застарели подаци о имену, полу и ЈМБГ. Идентификациона документа и јавне исправе као што су лична карта и пасош нису проблем, јер су то документа која су иначе ограниченог трајања, морају се периодично мењати. Прописи регулишу и обавезу промене тих јавних исправа у случају измене података као што су име, пол и ЈМБГ.

Одредбом члана 19. става 1. тачке 1. и 2. Закона о личној карти⁹ прописано је да ималац не сме да користи личну карту ако су измењени подаци из члана 7. став 2. тог закона, (презиме; **име; пол;** дан, месец и година рођења; место, општина и држава рођења; и **јединствени матични број грађана**), **ако фотографија на личној карти више не одговара његовом изгледу**, а ставом 2. истог члана да је ималац личне карте **дужан да поднесе захтев за издавање нове личне карте у року од 15 дана од дана наступања неког од разлога из става 1. тог члана.**

Одредбом члана 33. став 1. Закона о путним исправама¹⁰ прописано је да ће се лицу које поседује путну исправу чији рок важења није истекао на захтев издати нова путна исправа у следећим случајевима:

- 1) ако је путна исправа попуњена;
- 2) ако је путна исправа оштећена или дотрајала, тако да не може да служи својој сврси;
- 3) ако је дошло до промене личних података имаоца путне исправе уписаних у путну исправу;**
- 4) ако фотографија или слика на путној исправи не одговара изгледу лица;**

⁹ "Сл. гласник РС", бр. 62/2006 и 36/2011.

¹⁰ „Сл. гласник РС“, бр. 90/2007, 116/2008, 104/2009 и 76/2010.

5) ако страна држава одбије да изда визу и регулише боравак јер преостали рок важења путне исправе износи мање од шест месеци.

Дакле, у овим случајевима чак постоји обавеза издавања нових докумената.

Међутим, за трансполне особе је веома важно, ради заштите права на приватност и права на слободан развој личности да промене сва документа у којима су застарели подаци који се тичу имена, пола и ЈМБГ.

Трансполним особама у пракси највише проблема задаје немогућност промене докумената којим доказују образовање и стручну спрему (сведочанства, дипломе итд.). Законом о основној школи, Законом о средњој школи и Законом о високом образовању прописано је поступање у случају губитка јавне исправе, оглашавања јавне исправе неважећом, под којим условима се поништава.

Одредбом члана 132. став 1. Закона о основној школи¹¹ прописано је да јавне исправе које издаје школа су: 1. ђачка књижица; 2. сведочанство о завршеној основној школи, односно разреду; 3. преводница; и 4. уверење о положеном испиту из страног језика. Одредбом члана 135. став 1. Закона о основној школи прописано је да **школа издаје дупликат јавне исправе на прописаном обрасцу, после оглашавања оригинала јавне исправе неважећом у "Службеном гласнику Републике Србије"**.

Одредбом члана 100. став 2. Закона о средњој школи¹² прописано је да јавне исправе, у смислу овог закона, су: ђачка књижица, исписница, уверење, сведочанство и диплома, а ставом 4. истог члана да школа издаје ученику уверење о положеном испиту, односно о савладаном програму стручног оспособљавања које траје до годину дана, сведочанство за сваки завршени разред, а диплому за стечено средње образовање и образовање за рад у трајању од две године. Одредбом члана 102 истог закона прописано је да школа издаје **дупликат јавне исправе на прописаном обрасцу, после проглашења оригинала јавне исправе неважећим у "Службеном гласнику Републике Србије"**. Одредбом члана 102а став 1. прописано је да школа поништава јавну исправу из члана 100. став 2. овог закона ако утврди:

- 1) да није издата на прописаном обрасцу;
- 2) да ју је потписало неовлашћено лице;

¹¹ "Сл. гласник РС", бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94 - одлука УСРС, 22/2002, 62/2003 - др. закон, 64/2003 - испр. др. закона, 101/2005 - др. закон и 72/2009 - др. закон.

¹² «Сл. гласник РС», бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/2002, 25/2002 - испр., 62/2003 - др. закон, 64/2003 - испр. др. закона, 101/2005 - др. закон и 72/2009 - др. закон

- 3) да није оверена печатом у складу са законом;
- 4) да није издата на језику и писму у складу са законом;
- 5) да није издата на основу прописане евиденције или да подаци у исправи не одговарају подацима у јавној евиденцији;
- 6) да ималац није савладао прописани наставни план и програм, односно није положио прописане испите у складу са овим законом.

Одредбом члана 99. став 2. Закона о високом образовању¹³, пописано је да су јавне исправе у смислу тог закона: студентска књижица (индекс), диплома о стеченом високом образовању и додатак дипломи. Одредбом члана 101. Закона о високом образовању прописано је да диплома, односно додатак дипломи **оглашавају се ништавим**: 1) ако су издати од неовлашћене организације; 2) ако су потписани од неовлашћеног лица; 3) ако ималац дипломе није испунио све испитне обавезе на начин и по поступку утврђеним законом и студијским програмом високошколске установе (став 1); високошколска установа оглашава ништавом диплому, односно додатак дипломи из разлога утврђених у ставу 1. тач. 2) и 3) овог члана (став 2.), високошколска установа оглашава ништавом диплому о стеченом академском називу магистра, ако утврди да завршни рад није резултат самосталног рада кандидата (став 3.), високошколска установа оглашава ништавом диплому о стеченом научном називу доктора наука, ако утврди да докторска дисертација није оригиналан научни, односно уметнички резултат рада кандидата (став 4.), министар, по службеној дужности, оглашава ништавом диплому, односно додатак дипломи из разлога утврђених у ставу 1. тачка 1) тог члана (став 5.). Одредбом члана 102. Закона о високом образовању прописано је да високошколска установа издаје **нову јавну исправу после проглашења оригинала јавне исправе неважећим** у "Службеном гласнику Републике Србије", на основу података из евиденције коју води (став 1.), јавна исправа из става 1. тог члана има значај оригиналне јавне исправе (став 2.), на јавној исправи из става 1. тог члана ставља се назнака да се ради о новој јавној исправи која је издата после проглашења оригинала јавне исправе неважећим.

Из цитираних законских прописа произилази да није прописано како би образовне установе требало да поступају у случајевима трансполних особа, када они траже измену података у јавним исправама о стеченом образовању. У пракси образовне установе често одбијају такве захтеве, наводећи да би у тим случајевима требало применити аналогију, као да је реч о промени презимена приликом склапања брака. Међутим, такво становиште је неодрживо јер је реч о једнаком поступању у битно различитим случајевима. Брачни статус и полни и родни идентитет су битно различита својства, а и њихова манифестација у јавности је битно различита. Склапање брака је пропраћено прославама, људи у пријатељском, радном и друштвеном окружењу обично знају да је особа у браку, брачни статус је

¹³ "Сл. гласник РС", бр. 76/2005, 100/2007 - аутентично тумачење, 97/2008 и 44/2010

код послодавца основ за остваривање неких права и обавеза (нпр. право на здравствено осигурање преко брачног друга) и сл., док у случајевима постоперативних трансполних особа трансполне особе не желе чињеницу о промени пола откривати послодавцу и друштвеном окружењу, на шта имају пуно право. Наравно, уколико желе открити ту чињеницу у јавности због тог не смеју трпети неповољнији третман, узнемиравање и понижавајуће поступање.

До доношења закона којим би се регулисала материја промене података у јавним исправама и признавање правних последица прилагођавања пола, високообразовне установе би требало да се руководе мишљењем и препоруком Поверенице за заштиту равноправности која је изнела врло битан став по питању одбијања измене личних података у дипломи о стеченом високом образовању, наводећи да је ту реч о посредној дискриминацији, која је забрањена на основу члана 7. Закона о забрани дискриминације. Наиме, Повереница је у предмету број 297/2011 од 24.02.2012. године дала мишљење да је Правни факултет Универзитета у Београду одбацивши захтев М. Ђ. да се због промене имена, након промене пола из мушког у женски, која је наступила после стицања дипломе, изврши „исправка“ дипломе и изда нова диплома у којој ће бити наведено њено ново име, чиме је извршио посредну дискриминацију на основу њеног личног својства – пола, забрањену чланом члана 7. Закона о забрани дискриминације, као и препоруку Правном факултету Универзитета у Београду да предузме без одлагања све потребне мере које ће омогућити да се М. Ђ. и другим особама које су после стицања дипломе промениле име због промене пола, на њихов захтев издају нове дипломе и друге јавне исправе чије је издавање у надлежности факултета, у којима ће бити наведено њихово ново име, поштујући домаће и међународне стандарде у домену заштите трансполних особа од свих облика дискриминације. Повереница је у овом мишљењу закључила да **једнак третман особа које су промениле име због промене пола и особа које су промениле име из других разлога није допуштен**, јер иако је Правни факултет имао оправдан и законит циљ, средства за постизање тог циља нису била ни примерена ни нужна, односно, **није постојала сразмера између предузетих радњи и последица**, те је у конкретном случају Правни факултет извршио акт посредне дискриминације М. Ђ..

Након мишљења датог Правном факултету у Београду, Повереница за заштиту равноправности упутила је Препоруку мера за остваривање равноправности свим универзитетима у Србији, да предузму, без одлагања, све потребне мере како би факултети у саставу Универзитета особама које су после стицања дипломе промениле име због промене пола (трансполне особе), на њихов захтев, издавали нове дипломе и друге јавне исправе чије је издавање у надлежности факултета, у којима ће бити наведено њихово ново име, и то на брз, транспарентан и приступачан начин, поштујући домаће и међународне стандарде у домену заштите трансполних особа од свих облика дискриминације. Повереница је

у овразложењу те препоруке навела «...да се проблем издавања нових докумената сагледава у контексту укупног друштвеног положаја трансполних особа, јер је поштовање људских права ове групе људи дуго било игнорисано и занемаривано, иако су проблеми са којима се они суочавају озбиљни и специфични. Трансполне особе су изложене веома високом степену дискриминације, нетолеранције и отвореног насиља. Ускраћено им је или отежано остваривање неких основних људских права, укључујући и право на живот, право на неповредивост психичког и физичког интегритета и право на здравствену заштиту. Иако је у питању веома мала и разнолика заједница, Повереница за заштиту равноправности сматра да сви друштвени актери морају да пруже подршку и предузму све мере, свако у оквиру својих надлежности, како би трансполне особе у Србији уживале сва права која су грађанима и грађанкама гарантована, без дискриминације. Такође, важно је имати у виду да је за трансполне особе од изузетне важности да, након промене пола, имају могућност да промене и свој правни и социјални статус и ускладе га са својим родним идентитетом...Такође, Повереница за заштиту равноправности указује да ниједан релевантан домаћи пропис не забрањује издавање нове дипломе. Као што је већ речено, издавање нове дипломе регулисано је чланом 102. Закона о високом образовању, којим је прописано да високошколска установа издаје нову јавну исправу после проглашења оригиналне јавне исправе неважећом у „Службеном гласнику Републике Србије“, и то на основу података из евиденције коју води. Према ставу 2. овог члана, нова јавна исправа има значај оригиналне јавне исправе, на коју, се како је то предвиђено ставом 3. овог члана, ставља назнака да се ради о новој јавној исправу која је издата после проглашења оригинала јавне исправе неважећим. У ставу 1. члана 102. прописано је да се нова диплома издаје „на основу података из евиденције коју високошколска установа води“. Према чл. 9. Правилника о садржају и начину вођења евиденције коју води високошколска установа ("Сл. гласник РС", бр. 21/06), евиденција о издатим дипломама и додацима дипломама, поред осталог, садржи и презиме, средње слово и име студента. Повереница је мишљења да ове одредбе не искључују могућност да се особи која је након стицања дипломе због промене пола променила име изда нова диплома која гласи на ново име. Наиме, циљ ових прописа јесте да се искључи свака могућност издавање дипломе особи која није дипломирала, како би се спречиле могуће преваре. Ова могућност је, међутим, потпуно искључена ако у поступку за издавање нове дипломе особа поднесе ваљану јавну исправу која доказује промену њеног имена и потврђује да је реч о истој особи којој је, према подацима из евиденције о издатим дипломама, диплома издата. Повереница за заштиту равноправности додатно указује да је чланом 154. Закона о општем управном поступку прописано да исправа коју је у прописаном облику издао државни орган у границама своје надлежности, односно предузеће или друга организација у оквиру законом повереног јавног овлашћења (јавна исправа) доказује

оно што се у њој потврђује или одређује. Чланом 156. истог закона прописано је да ако је орган који је за то био надлежан неке чињенице или околности већ утврдио или су оне доказане у јавној исправи (лична карта, извод из матичне књиге и др.) орган који води поступак узмеће те чињенице и околности као утврђене... “.

Сви органи који одлучују о нечијем праву морају се држати одредбе члана 18. став 3. Устава Републике Србије да се одредбе о људским и мањинским правима тумаче у корист унапређења вредности демократског друштва, сагласно важећим међународним стандардима људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење. Уставни суд Републике Србије и Повереница за заштиту права су изнели у својим одлукама јединствен и недвосмислен став да трансполне особе имају право на признавање правних последица промене пола, да је то део њиховог права на приватност, права на достојанство и слободан развој људске личности, те да сви надлежни органи и установе морају предузети све што је у њиховој моћи да би трансполна лица, као једна маргинализована и игнорисана друштвена група, достигли пуну равноправност.